

ULOGA CRKVE U ODGOJU I FORMIRANJU OSOBNOSTI DJETETA¹

BONO ZVONIMIR ŠAGI
Kapucinski trg 7
42000 Varaždin

Predhodno predavanje
Primljeno 4. 6. 1996.
UDK 37.014.52 : 37.032

Sažetak

Autor želi odgovoriti na pitanja koja se postavljaju u svezi s religioznim odgojem u svjetonazorski pluralnom društvu. Koja je uloga religije u sazrijevanju osobnosti djeteta, mlada čovjeka unutar društva - u socijalizaciji kao procesu prijenosa vrednota. U tome posebno artikulira tri odgojna mjesta: obitelj, crkvu i školu, koje ne bi trebalo miješati nego uskladiti. Pomiješani će se samo reducirati na minimum svoje izvorne zadaće, na štetu općeg odgojnog dobra. U toj odgojnoj trijadi crkva pruža pomoć i prvom i trećem čimbeniku. Kad bi se stvorile mogućnosti da ona može bolje organizirati društveno-odgojni ambijent za mlade, mogla bi u velikoj mjeri pridonijeti moralno zdravoj socijalizaciji.

UVODNE MISLI

U modernom društvu, a osobito u post-komunističkim društvima, koja su dugo godina bila obilježena antireligijskom ideologijom, uz ovu se temu spontano pojavljuje problem značenja same religije u društvu. Koje je njezino mjesto u društvu? Treba li vjera/religija uopće za rast čovjekove osobnosti? Mnogi će, još uvijek, baš s tim pitanjima prići razmatranju ove teme. Na ta se pitanja ne treba ljutiti. Treba odmah reći da će se mjesto religije u društvu i u životu pojedinca uvijek prirodno problematizirati, jer to proizlazi iz samog smisla religije. Iako ta pitanja danas u cijelom svijetu dobivaju malo mirniji ton, ona će i danas uključivati određeno grupno preduvjerjenje, već prema tome kojoj društvenoj grupi tko pripada. Jedni su a priori protiv, a drugi a priori za, ali ni jedni ni drugi ne zalaze dublje u razmišljanje što stvarno znači biti za religiju, a što protiv nje. Što to znači za samoga čovjeka?

Rekoh da iz samog nutarnjeg smisla religije proizlazi potreba da se ona kad-tad problematizira u životu svakog čovjeka, jer

religija nasuprot filozofiji želi biti put spasenja, poruka, a ne samo teorija. Religija se ne da jednostavno naučiti. Ona traži opredjeljenje čitava čovjeka. Zato mimo nje nitko u životu ne može proći, a da se ne zapita i o njezinoj ulozi u vlastitu osobnom rastu kao ljudskog bića. Nije pretjerana tvrdnja da je čovjek ens religiosum. Jednostavno, religijska činjenica je toliko ukorijenjena u čovjekovoj osobnosti da označuje sve njegove odnose kao osobe, i prema stvarima koje ga okružuju, i prema drugim osobama, i prema svemu što jest. Čovjek je biće koje beskrajno nadilazi samoga sebe... U njemu je glad za transcendencijom. Zbog toga se čovjek u sebi bori za to Beskrajno, Fascinantno i Sveto i protiv njega... Ne može se bez njega, a teško mu je s njim.

No to je u praksi najčešće pretvoreno u nehaj, ravnodušnost, "preskakanje" problema - to me ne zanima!

¹ Ovo je predavanje održano na Stručnom aktivu VI. OŠ u Varaždinu 30. ožujka 1995. i neznatno je prilagođeno za objavljivanje u časopisu "Kateheza".

Međutim, kad o tome počnemo razmišljati s odstojanjem, kritički, nužno dolazimo do zaključka: za cjelovito formiranje osobnosti svakog čovjeka prijeko je potrebno imati utemeljeni stav i u tim pitanjima. Nitko ne može živjeti bez cjelovitoga osmišljenja svoga života. Tako dolazimo do potrebe za moralnim i religioznim odgojem svakog pojedinca. Teško je odvojiti moralni i religiozni odgoj, iako se to na razne načine u teoriji pokušava, jer su vjerska i moralna uvjerenja čvrsto povezana. No idimo redom.

ŠTO ZNAČI OBLIKOVANJE OSOBNOSTI DJECE?

Pedagogija i psihologija nastoje nekako konkretnije opisati što je to čovjekova osobnost ili ličnost. Osobu kao takvu ne možemo definirati niti pravo opisati osim preko odnosa ja-ti-on-oni-ono. Osoba je, najšire rečeno, skup odnosa. Radi se o povijesnoj stvarnosti koja se tiče svakoga pojedinog čovjeka u određenoj njegovoj konkretnosti u kojoj se odvija njegov život. "Pod ličnošću ili osobnošću", kaže E. Fromm, "razumijemo sveukupnost naslijeđenih i stečenih psihičkih svojstava koja karakteriziraju nekog pojedinca i čine ga jedinstvenim."² Mogli bismo nizati i druge definicije, što nam ovdje nije potrebno. Bitno je shvatiti da ljudsku osobu nikad nije moguće smatrati statičkom stvarnošću, niti pak dovršenim bićem koje je savršeno ostvareno - jednom za svagda. Naprotiv, potreban joj je stalan napor za ostvarenje vlastitog identiteta. Svi se, dakle, slažu da se osobnost ostvaruje u procesu dozrijevanja i rasta. Radi se o stalnom odgojnom i samoodgojnom procesu. Što se djece tiče, odgoj kao rast osobnosti zbiva se zajedno s njihovim sve širim ulaženjem u odnose s ljudima i stvarima...

No mogli bismo reći da je odgoj, među ostalim, bar sa strane samih odgajnika, tražanje za smislom. Čovjek se kao biće mora moći snalaziti u vremenu i prostoru, u spletu svih odnosa, s ljudima i stvarima, tako da se osjeća sigurnim i udomaćenim. Smisao netko mora, da tako kažem, opipljivo preni-

jeti na mlado biće koje se traži u uvijek novim okolnostima i odnosima. Taj odgojni proces počinje već od rana djetinjstva. Možemo ovdje citirati E. Mouniera, koji kaže: "Oblikovanje osobe u čovjeku i oblikovanje čovjeka prema zahtjevima individualnim i kolektivnim osobnog univerzuma počinje s rođenjem... Dijete je subjekt, ono nije ni res societatis ni res familiae, ni res Ecclesiae. Međutim, ono nije ni čisti subjekt, ni izolirani subjekt. Ucijepjeno je u zajednice, ono se formira preko njih i u njima; ako one i nisu... svemoćne, one su prirodno formirajuće sredine: obitelj i narod, obadvije otvorene prema čovječanstvu, kojima kršćanin dodaje Crkvu."³ To znači da je odgoj proces u zajednici u kojoj se pojedinac nalazi kao subjekt i prije nego je svjestan svoje osobnosti. Kao da se nastavlja radati. O mladima treba misliti i kao o duhovnim bićima i treba ih dovesti u ozračje duhovnosti, jer ako to ne učinimo zarana oni su u opasnosti da u današnjem kolanju raznih kvaziduhovnih praksi, religioznih i parareligioznih sekti budu izmipulirani.

OBITELJ I CRKVA

Ovo je dovoljno da uđemo u konkretnije razvijanje naše teme o ulozi Crkve. Uloga je Crkve određena činjenicom da je ona duhovna zajednica ljudskih osoba na njihovu putu prema punom ostvarenju, koje u teologiji nazivamo spasenjem. Ona čovjeka uvodi u ozračje božanskoga, njegove odnose sa stvarima i ljudima produžava u odnos s Bogom.

Odgoj se zbiva i spontano i svjesno. Spontano time što ljudsko biće samo po sebi u odnosu s drugima poprima nešto iz tih odnosa i ugrađuje u svoju osobnost. Svjesno pak nastojanjem njegove okoline da na njega prenese ono najbolje. Tu se, dakako, suočava i s proturječnostima, tako da postupno uviđa kako ne može sve pri-

2 E. FROM, *Čovjek za sebe*, Naprijed, Zagreb, 1977, str. 45.

3 Citirano prema: A. KUSIĆ, *Uloga Crkve u odgoju i kulturi danas*, u: "Crkva u svijetu" 21(1986)3, str. 283.

hvatiti što na drugima vidi. Tu počinje proces njegove individualizacije.

Obitelj koja rađa djecu ujedno je prva i nenadoknativa odgojna zajednica u kojoj dijete stječe prva iskustva neposrednih ljudskih odnosa. Obitelj pak nije izolirana, ona živi u povezanosti s drugim obiteljima. Okolina, pak, u kojoj dijete raste važnija je po svojim duhovno-etičkim realnostima što ih spontano prenosi nego po svjesnom odgojnom nastojanju. Na tu se spontanost, međutim, nikad ne obraća dovoljno pažnju.

Crkva dolazi odmah nakon obitelji kao odgojno mjesto i čimbenik duhovnog ozračja, produbljanja neposrednih odnosa što ih dijete doživljava u obitelji i neposrednoj okolini. Obitelj i crkvena zajednica nekako imaju isti cilj: otvoriti put mladu čovjeku da stekne puni smisao svoga života. Crkva obitelj teološki shvaća i kao prvu zajednicu Crkve. Ako je Crkva kao zajednica mjesto gdje se na otajstven način čovjek susreće i komunicira s Bogom, onda je to i obitelj, za nejako dijete čak i kad to ne želi biti. Dijete je ujedno i biće posebne Božje brige.

Tek nakon obitelji i crkvene zajednice dolaze odgojne ustanove koje su programirane i podložne raznim odgojnim teorijama i koncepcijama. Time ne želim obezvrijediti pedagoške teorije, nego naglasiti prvotnost onoga što se događa ne prirodnim mjestima odgoja.

ULOGA CRKVE U SOCIJALIZACIJI

U onom što se naziva socijalizacija ili proces prenošenja kulturnih, društvenih vrednota "u prvom planu stoji problem kako da čovjek postane subjekt, društveno sposoban za djelovanje, posebno s kakvim spoznajama i sposobnostima treba raspolagati u tu svrhu, i kako da ih tijekom svoga života - socijalizacija je proces koji traje cijeli život - postizava. Socijaliziran je čovjek subjekt sposoban djelovati u društvu."⁴ Razumljivo je da u tom vidu odgoja vrlo važno mjesto imaju odgojno-obrazovne ustanove što ih društvo osniva. Ali one nisu jedine, i ne bi smjele biti pod državnim monopolom. Zato moderna društva teže i prema raznolikosti školstva, npr. privatno i konfesionalno škol-

stvo. No često se postavlja pitanje, nije li moguće dobro socijalizirati ne obazirući se ni na kakvu religiju u društvu. To se opravdava slobodom za koju treba odgojiti svakog pojedinca. Zanimljivo je se potreba religioznog osmišljenja života jer se sve u društvu promatra više s materijalnog i funkcionalnog gledišta. Ali u stvarnosti, htjeli mi to priznati ili ne, Crkva, vjerske zajednice i u modernom su pluralnom društvu neporecivo relevantna mjesta socijalizacije, jer religija činjenično spada cjelovitosti društva, pa i kvantitativno. Bez nje se ne može shvatiti kultura, a pogotovo se ne može potpuno osmisлити etički stav pojedinca niti zajedničko moralno uvjerenje, ono što bismo mogli nazvati društvenim moralnim standardom.

MORALNI I RELIGIOZNI ODGOJ

Društveni odgoj (socijalizacija) nužno je povezan s moralnim odgojem. Sâm proces socijalizacije, promatran u sebi ima nedvojbenu odgojnu valjanost, kao prenošenje i učenje vrednota i pravila neke kulture. U tom je smislu socijalizacija neophodna pretpostavka za rast u slobodi, ali često zadržava ulogu *čuvanja i prilagodbe* osoba, koja teži pristajanju uz *status quo* i osiguranju nekog pa i pogrešnog načina života. U tom smislu socijalizacija nastoji stvoriti poslušne, upotpunjene, prilagodljive subjekte,⁵ pa je podložna raznim manipulacijama. Moralni odgoj u sklopu društvenog odgoja pretpostavlja i što veću neovisnost o ideologijama i političkim opcijama, jer država nije nadležna za vrednote. Država ih prihvaća, primjenjuje u zakonima i brani, a vrednote su u ljudima, ljudskim osobama. Moralni odgoj zato mora pomoći da čovjek može što dosljednije živjeti po svojoj savjesti. Oblikovanje savjesti najdelikatniji je posao kojim se bavi odgojitelj. Promatran sa svim svojim pretpostavkama, sadržajem i

4 N. METTE - H. STEINKAMP, *Sozialwissenschaftliche und Praktische Theologie*, Düsseldorf 1983. Tal. prijevod: ISTI, *Scienze sociali e teologia pratica*, Queriniana, Brescia 1993, str. 34.

5 Usp. E. ALBERICH, *Kateheza i crkvena praksa*, KSC, Zagreb 1986, str. 104.

referencijama moralni se odgoj poistovjećuje sa samim odgojem kao takvim. Konkretni čovjek moralno formiran jest potpuno odgojen čovjek... Pedagogija traži i ispituje *metodološke uvjete* moralne pouke u *odgojnoj funkciji*, tj. oblike što ih mora preuzeti za *djelotvoran odnos usmjeren na stvarno i habitualno funkcioniranje moralno ispravne savjesti i na prihvaćanje dobrom voljom*.⁶

Uzevši u obzir da je svaki moral činjenično povezan s nekom religijom, moralni odgoj se prirodno povezuje i s religioznim odgojem kojim se bavi religiozna pedagogija, svećenici i vjeroučitelji. Treba zato reći riječ-dvije i o njemu.

“Religiozni odgoj shvaćen kao kršćanski odgoj ne sastoji se, u prvom redu, u dobrom upoznavanju sa sadržajima ili s prethodno protumačenim iskustvima, nego je u temelju *posredovanje iskustva* jednog neujetovanog, poželjnog i prihvaćenog “biti”. Polazeći od te definicije može se ustvrditi da vjera ne uspostavlja fenomen pridodan procesu socijalizacije (...), nego da se ona, naprotiv, u njemu temeljno ukorjenjuje.”⁷ To znači da se religijski odgoj u vjeri mora na neki način povezivati s društvenim i moralnim odgojem. Nismo zato suglasni da bi se moralni odgoj za kršćane još provodio posebno, neovisno o odgoju u vjeri.

“U kršćanskoj koncepciji religija nasuprot teoretskim i praktičnim pokušajima funkcionalizacije i imobilizacije, pokazuje se jednom kategorijom spasenja subjekta u njegovoj definitivnoj i određenoj slobodi. Ona ohrabruje osobu na recipročan odnos, otvara prostor potrebne slobode za odluku da pojedinci mogu i hoće biti za sebe i za druge.”⁸

RELIGIOZNI ODGOJ U DEMOKRATSKOM PLURALIZMU

Situacija modernoga svjetonazorski, vjerski i demokratski pluralnog društva zahtijeva posebno povezivanje triju najvažnijih mjesta i čimbenika odgoja: *obitelji, crkve, škole*. Te se uloge istodobno povezuju i diferenciraju, ali se ne smiju nikad reducirati na samo jednu. Često se naime u mo-

dernim društvima odgoj previše institucionalizira, prebacuje na ustanove, počevši od vrtića pa do visokih škola.

Obitelj u suvremenom društvu sve više treba pomoć odgojnih ustanova za svoju odgojnu ulogu, počevši od samog rađanja... (medicinska njega, jaslice, vrtići itd.), ali sve to ne smije učiniti obitelj nepotrebnom ili manje potrebnom. Traži se uzajamnost. Odgojne čimbenike ne bi trebalo miješati nego uskladiti. Pomiješani će se samo reducirati na minimum svoje izvorne zadaće, na štetu općeg odgojnog dobra. Crkva u toj odgojnoj trijadi pruža pomoć i prvom i trećem čimbeniku.

U ovom trenutku ta tri odgojna mjesta traže promišljanje u vidu društva koje se stvara. Društvo naime sadrži i razvija, svjesno i nesvjesno, mnoge čimbenike koji djecu odvođe s odgojnih mjesta na druga izazovna poprišta. Tome se, jasno, nije moguće djelotvorno odupirati zabranama, ali je potrebno usklađivati i moralno-odgojno prosuđivati sve te mnogostruke društvene čimbenike. Pitanje je: gdje se formira svjetonazor? Odgojno obrazovni sustav u nekom društvu ne može posve apstrahirati to pitanje, ako hoće biti stvarno odgojan. Što se tiče odgoja osobnosti pojedinih mladih ljudi, u adolescentnoj dobi postaju najvažnija njihova mladenačka sastajališta. Obitelj više nije dovoljna. Škola je previše sapeta programima. Nema ustanove koja bi mogla premošćivati dobi tako da se mladi ne bi morali svrstavati u subkulturne grupe u društvu. Crkva u tom smislu ima veći potencijal, zbog svoje duhovnosti, samo ga treba dobro shvatiti. Ona je duhovna zajednica koja sabire sve dobne grupe ljudi. Kad bi se stvorile mogućnosti da ona može bolje organizirati društveno-odgojni ambijent za mlade, ona bi mogla u velikoj mjeri priidonijeti moralno zdravoj socijalizaciji.

6 Usp. *Educare - Sommario di scienze pedagogiche*, PAS, Roma 1959, str. 556.

7 N. METTE - H. STEINKAMP, *Sozialwissenschaften und Praktische Theologie*, Düsseldorf 1983. Tal. prijevod: ISTI, *Scienze sociali e teologia pratica*, Queriniana, Brescia 1993, str. 59-60.

8 Isto.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Možda se ovo izlaganje doima previše teoretskim. No, za konkretniji govor o ulozi Crkve u današnjim našim okolnostima još uvijek nema dovoljno teorijskih, teoloških spoznaja. Premalo je istraživanja i još uvijek premalo iskustva da bismo mogli sigurnije zacrtati konkretne programe djelovanja. Vjeronauk u školi je za mnoge u društvu još uvijek u znaku "da ili ne", dakle

na početku, a ne kako bi cjeloviti vjerski odgoj mogao bolje funkcionirati na dobro društva, koje se nalazi u tranziciji iz jednog materijalistički i ateistički orijentiranog ideološki zatvorenog društva u slobodno i otvoreno društvo. Još nije jasno kako da se religiozne vrednote ugrađuju u dinamiku pluralnog društva, a da nisu zloupotrijebljene za njima strane ciljeve.
